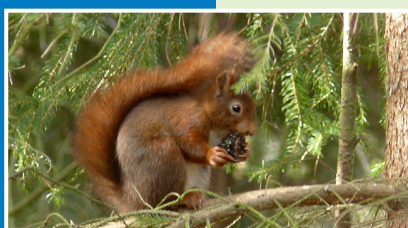

Leidraad en werkprotocollen Flora- en fauna

Uitwerking van de Gedragscode voor bestendig beheer
en onderhoud groenvoorzieningen van Vereniging
Stadswerk

F. Brekelmans
J. van Zundert
M. van der Valk

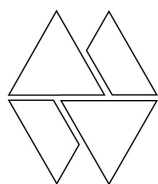
Bureau Waardenburg bv
Ecologie & landschap

Leidraad en werkprotocollen Flora- en fauna

Uitwerking van de Gedragscode voor bestendig beheer en onderhoud
groenvoorzieningen van Vereniging Stadswerk

F.L.A. Brekelmans
J.A.M. van Zundert
M. van der Valk

Bureau Waardenburg bv
Adviseurs voor ecologie & milieu

Postbus 365 4100 AJ Culemborg
Telefoon 0345 51 27 10, Fax 0345 51 98 49
info@buwa.nl www.buwa.nl

opdrachtgever: gemeente 's-Hertogenbosch

1 juli 2014
rapport nr. 12-160 versie 2

Status uitgave: eindrapport, versie 2

Rapport nr.: 12-160

Datum uitgave: 1 juli 2014

Titel: Leidraad en werkprotocollen Flora- en faunawet

Subtitel: Uitwerking van de gedragscode voor bestendig beheer en onderhoud groenvoorzieningen van Vereniging Stadswerk

Samenstellers: drs. F.L.A. Bekelmans
ing. J.A.M. van Zundert
drs. M. van der Valk

Foto's omslag: eekhoorn: Hein Prinsen, kamsalamander: Gerard Smit, huismus: Mark Collier, maaierwerkzaamheden: Dirk Kruijt, allen Bureau Waardenburg.

Aantal pagina's inclusief bijlagen: 41

Project nr.: 12-621/14-277

Projectleider: drs. F.L.A. Brekelmans

Naam en adres opdrachtgever: gemeente 's-Hertogenbosch
Postbus 12345, 5200 GZ 's-Hertogenbosch

Referentie opdrachtgever: -

Akkoord voor uitgave: Teamleider Bureau Waardenburg bv
drs. G.F.J. Smit

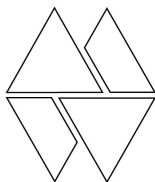
Paraaf:

Bureau Waardenburg bv is niet aansprakelijk voor gevolgschade, alsmede voor schade welke voortvloeit uit toepassingen van de resultaten van werkzaamheden of andere gegevens verkregen van Bureau Waardenburg bv; opdrachtgever vrijwaart Bureau Waardenburg bv voor aanspraken van derden in verband met deze toepassing.

© Bureau Waardenburg bv / gemeente 's-Hertogenbosch

Dit rapport is vervaardigd op verzoek van opdrachtgever hierboven aangegeven en is zijn eigendom. Niets uit dit rapport mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden d.m.v. druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de opdrachtgever hierboven aangegeven en Bureau Waardenburg bv, noch mag het zonder een dergelijke toestemming worden gebruikt voor enig ander werk dan waarvoor het is vervaardigd.

Het kwaliteitsmanagementsysteem van Bureau Waardenburg bv is door CERTIKED gecertificeerd overeenkomstig ISO 9001:2008.

Bureau Waardenburg bv
Adviseurs voor ecologie & milieu

Postbus 365 4100 AJ Culemborg
Telefoon 0345 51 27 10, Fax 0345 51 98 49
info@buwa.nl www.buwa.nl

Voorwoord

De gemeente 's-Hertogenbosch gaat het gemeentelijk groenbeheer uitvoeren volgens de gedragscode van Stadswerk & VHG. Dit vergt een uitwerking in de vorm van een leidraad. Die moet gebaseerd zijn op een accuraat overzicht van beschermde soorten in de gemeente. De passende beheermaatregelen worden daarop toegesneden.

De Gemeente 's-Hertogenbosch heeft Bureau Waardenburg de opdracht gegeven de voorgeschreven leidraad uit te werken. Voorliggende leidraad is van toepassing op werkzaamheden in het kader van bestendig beheer en onderhoud, uitgevoerd door of in opdracht van Gemeente 's-Hertogenbosch. In dit document wordt de leidraad gepresenteerd (deel A), tezamen met werkprotocollen (deel B), die concreet weergeven hoe zorgvuldig kan worden omgegaan met beschermde soorten.

Voorliggend document betreft de tweede versie van de Leidraad. De recente wijziging van de begrenzing van de gemeente, waarbij Vinkel en Nuland aan de gemeente zijn toegevoegd, is in voorliggende rapportage verwerkt. Daarnaast is de verspreiding van soorten van de Rode Lijst op kaarten in het Verantwoordingsdocument toegevoegd, zodat ook met bedreigde soorten rekening gehouden kan worden. Inhoudelijk is de rapportage niet gewijzigd.

Het project werd uitgevoerd door het volgende team:

F. Brekelmans	rapportage, projectleiding
J. van Zundert	rapportage
M. van der Valk	rapportage
P. van Horssen	GIS-bewerking en databasebeheer

Het project werd begeleid door Carine de Rouw en Johan Mees van de gemeente 's-Hertogenbosch. Wij danken hen voor de prettige samenwerking.

Inhoud

Voorwoord	3
Deel A Leidraad	7
1 Inleiding	9
2 Stappenplan werkvoorbereiding	11
3 Informatie.....	13
4 Gebiedsbescherming	13
5 Verantwoordelijkheden	13
6 Risico-analyse en risicomanagement.....	14
7 Plan van aanpak	14
8 Richtlijnen voor zorgvuldig werken	15
9 Onvoorziene omstandigheden.....	15
10 Monitoring en evaluatie	17
Deel B Werkprotocollen.....	19
0 Zorgplicht.....	21
1 Beheer categorieën gazon en graskanten, vaste planten en éénjarigen/bollen/ plantbakken	23
2 Beheercategorie Bermen en taluds	26
3 Beheercategorie Heesters/Bot. Rozen/hagen	31
4 Beheercategorie Bosplantsoen.....	33
5 Beheercategorie Rozen.....	37
6 Beheercategorie Bomen	38

Deel A Leidraad

1 Inleiding

1.1 Inleiding

Deze leidraad is een uitwerking voor het bestendig beheer en onderhoud van gemeentelijke groenvoorzieningen door de gemeente 's-Hertogenbosch. De leidraad hoort bij de gedragscode Beheer groenvoorzieningen (VSN & VHG, 2008). Zonder leidraad kan de gedragscode niet worden toegepast. De vrijstellingen van verbodsbepalingen zijn dan niet geldig.

Voorliggende leidraad is van toepassing op werkzaamheden in het kader van bestendig beheer en onderhoud, uitgevoerd door of in opdracht van Gemeente 's-Hertogenbosch. In deze leidraad komen de volgende onderwerpen aan de orde.

Deel A Leidraad

Stappenplan

Informatie

Gebiedsbescherming

Verantwoordelijkheden

Risico-analyse en risicomanagement

Plan van aanpak

Richtlijnen voor zorgvuldig beheer

Calamiteitenregeling

Monitoring en evaluatie

Deel B Werkprotocollen

Werkprotocollen per beheercategorie

Bij deze leidraad horen de volgende documenten:

- Gedragscode
- Verantwoordingsdocument
- Kaart gemeentelijk groenbeheer
- Beheerplannen, bestekken en/of werkomschrijvingen

1.2 Beheercategorieën

De werkprotocollen geven per beheercategorie aan hoe moet worden gewerkt om overtreding van de Flora- en faunawet te voorkomen. De beheercategorieën zijn afgeleid van de indeling van de werkzaamheden in het beheersysteem van de gemeente 's-Hertogenbosch.

De beheercategorieën zijn niet identiek aan die in de gedragscode. In de onderstaande tabel is weergegeven hoe de beheercategorieën passen in de categorieën van de gedragscode. De beheercategorie singels, vijvers en watergangen

wordt in een later stadium uitgewerkt ten behoeve van de bestekken die betrekking hebben op onderhoud van watergangen.

Beheercategorieën 's-Hertogenbosch	Beheercategorieën gedragscode
1. Gazon en graskanten*	Kruidige begroeiingen met jaarlijks intensief onderhoud (gazon sportvelden, éénjarigen, perkplanten, vaste planten (borders))
2. Bermen en taluds	<ul style="list-style-type: none"> - Kruidige begroeiingen met jaarlijks intensief onderhoud (gazon sportvelden, éénjarigen, perkplanten, vaste planten (borders)) - Kruidige begroeiingen met jaarlijks extensief onderhoud (ruw gras, lang gras (al dan niet begraast), ruigte) - Waterbegroeiingen en overgangen land-water (drijvende waterplanten, (onder-)waterbegroeiing, oeverbegroeiing, rietland, moeras)
3. Heesters/Bot. Rozen/hagen	Houtige sierbegroeiingen (opgaande heestervakken, bodembedekkende heesters, hagen en blokhagen, klimplanten en gevelbegroeiing)
4. Bosplantsoen	Houtige boombegroeiingen met ondergroei (houtwallen, singels, bos, boombeplanting in heestervak of in ruw gras of in ruigte). Houtige struweelbegroeiingen (griend/hakhout, hakhoutwal, bosplantsoen)
5. Rozen	Houtige sierbegroeiingen (opgaande heestervakken, bodembedekkende heesters, hagen en blokhagen, klimplanten en gevelbegroeiing)
6. Vaste planten*	Kruidige begroeiingen met jaarlijks intensief onderhoud (gazon, sportvelden, éénjarigen, perkplanten, vaste planten (borders))
7. Éénjarigen/bollen/plantbakken*	Kruidige begroeiingen met jaarlijks intensief onderhoud (gazon, sportvelden, éénjarigen, perkplanten, vaste planten (borders))
8. Bomen	Houtige boombegroeiingen met gazon of verharding als ondergrond (solitaire bomen, boomgroepen, lanen, straatbeplantingen en rijbeplantingen)
12. Singels/vijvers/watergangen ¹	Waterbegroeiingen en overgangen land-water (drijvende waterplanten, (onder-)waterbegroeiing, oeverbegroeiing, rietland, moeras)

* Beheercategorieën 1, 6 en 7 vallen alle drie in de beheercategorie 'Kruidige begroeiingen met jaarlijks intensief onderhoud' van de Gedragscode. Bij de werkprotocollen zijn deze 3 categorieën samen genomen.

¹ De beheercategorie singels, vijvers en watergangen is in voorliggende leidraad niet uitgewerkt aangezien in het bestek waarop deze leidraad betrekking heeft geen werkzaamheden zitten in deze categorie.

2 Stappenplan werkvoorbereiding

Dit stappenplan is een uitwerking en aanpassing van het stappenplan zoals genoemd in de gedragscode. Veel van de in dit document genoemde werkzaamheden staan (nog) niet in een groenonderhoudsbestek maar worden door de diverse wijkteams zelf uitgevoerd of als losse opdrachten weggezet aan aannemers. Ook voor de wijkteams en de losse aannemers geldt deze leidraad. Voorliggende leidraad is van toepassing op werkzaamheden in het kader van bestendig beheer en onderhoud, uitgevoerd door of in opdracht van Gemeente 's-Hertogenbosch.

2.1 Planvorming & besteksfase

1. Stel vast welke beschermde en bedreigde soorten in het beheersgebied voor (kunnen) komen. Raadpleeg hiervoor het verantwoordingsdocument van deze leidraad. Laat zo nodig aanvullend onderzoek doen. Voor de interpretatie kan een ter zake deskundige worden ingeschakeld.
2. Stel vast welke werkzaamheden risicovol zijn voor beschermde en bedreigde soorten. Gebruik hiervoor het verantwoordingsdocument.
3. Stel vast wat de meest gunstige periode is om de werkzaamheden uit te voeren (vanuit de bescherming van planten en dieren). Gebruik hiervoor de richtlijn voor zorgvuldig werken. Stel daarna vast wanneer de werkzaamheden zullen worden uitgevoerd. Hiervoor kan de inzet van een ter zake deskundige nodig zijn.
4. Stel vast welke (andere) beschermingsmaatregelen nodig zijn in de gekozen uitvoeringsperiode. Gebruik hiervoor de richtlijn voor zorgvuldig werken. Hiervoor kan de inzet van een ter zake deskundige nodig zijn.
5. Neem de periode en beschermingsmaatregelen op in de werkomschrijving (beheerplan, bestek, werkpakket).

2.2 Aanbesteding en uitvoering

6. Verstrek aan het wijkteam, de inschrijvende of geselecteerde aannemer(s) informatie over de doelstellingen van het terreinbeheer.
7. Verstrek aan de wijkteams, de inschrijvende of geselecteerde aannemer(s) informatie over de gewenste beheer- en onderhoudsmaatregelen (bijvoorbeeld door het verstrekken van een beheerplan, bestek of werkomschrijving).

8. Verstrek aan de wijkteams, de inschrijvende of geselecteerde aannemer(s) actuele informatie over het voorkomen van tabel 2 en 3 soorten, alle nestplaatsen van vogels die jaarrond beschermd zijn en informatie over bedreigde soorten. Het betreft soorten, locaties (vaste rust en verblijfplaatsen) en omvang van de locaties. Als er geen beschermde soorten voorkomen hoeft deze gedragscode niet gehanteerd te worden. Wel wordt aanbevolen maatregelen te treffen voor locatie met bedreigde soorten.
9. De noodzakelijke beschermingsmaatregelen volgen uit de richtlijnen voor zorgvuldig werken. Deze kunnen door de gemeente worden opgenomen in het beheerplan, bestek of werkomschrijving. De gemeente kan er ook voor kiezen deze door de opdrachtnemer te laten uitwerken in een plan van aanpak.
10. De geselecteerde opdrachtnemer laat het plan van aanpak, als daarvoor wordt gekozen, vaststellen door de gemeente (bijvoorbeeld als onderdeel van een inschrijving).
11. De opdrachtnemer zorgt dat het uitvoerend personeel een instructie krijgt inzake de aanwezige beschermde soorten en de wijze waarop het zorgvuldig werken wordt uitgevoerd.
12. De opdrachtnemer verricht een eventuele inspectie van het terrein voorafgaand aan de uitvoering van onderhoudsmaatregelen (beheercategorie afhankelijk). De opdrachtnemer rapporteert de resultaten en zoekt afstemming met de gemeente indien aanvullende acties noodzakelijk blijken.
13. De opdrachtnemer houdt een register bij met daarin:
  - Waargenomen beschermde soorten van tabel 2 en 3 en vogels met jaarrond beschermde nestplaats.
  - Uitgevoerde beschermingsmaatregelen, als deze anders zijn dan wat in de werkomschrijving is beschreven. Voor afwijkingen is in beginsel toestemming van de gemeente nodig.
  - Werkzaamheden die vanwege de bescherming van soorten niet (volledig) konden worden uitgevoerd.

3 Informatie

De gemeente 's-Hertogenbosch is verantwoordelijk voor het onderzoek naar de aanwezigheid van beschermde en bedreigde soorten in de gemeentelijke groenvoorzieningen. De database met verspreidingsgegevens worden primair gevuld vanuit de NDFF. De gemeente zal er zorg voor dragen dat latere onderzoeken naar beschermde flora en fauna worden toegevoegd aan de database. Zo nodig wordt er speciaal onderzoek uitgezet. Dat kan betrekking hebben op specifieke soorten, specifieke delen van de gemeente en op specifieke werkzaamheden.

Tenminste iedere vijf jaar wordt het beeld van de verspreiding van alle soorten van tabel 2 en 3, vogels met jaarrond beschermd nest en bedreigde soorten in de gemeentelijke groenvoorzieningen geactualiseerd.

4 Gebiedsbescherming

In de gemeente 's-Hertogenbosch zijn geen wettelijke beschermde natuurmonumenten. Wel ligt het Natura 2000-gebied Vlijmens Ven, Moerputten & Bossche Broek binnen de gemeentegrenzen. In deze natuurgebieden vindt beheer plaats dat gericht is op de ontwikkeling en bescherming van natuurwaarden. Dit beheer is omschreven in specifieke werkpakketten. Deze leidraad is niet van toepassing op het beheer van de natuurgebieden van de gemeente 's-Hertogenbosch. Een aantal van de gemeentelijke groenvoorzieningen maakt deel uit van de Ecologische HoofdStructuur (EHS). Deze zijn op kaart aangegeven in de bijlage. Voor deze gebieden geldt dat het beheer moet zijn afgestemd op de doelen die vanuit de EHS zijn gesteld.

Het beheer van de gemeentelijke groenvoorzieningen past binnen het beleidsplan onderhoud kapitaalgoederen 's-Hertogenbosch 2005-2015.

5 Verantwoordelijkheden

De volgende afdelingen zijn verantwoordelijk voor de elementen:

De afdeling Openbare Ruimte en Verkeer (ORV) is verantwoordelijk voor:

- Verzamelen en beheren van informatie over natuurwaarden.

De afdeling Realisatie en Beheer Openbare Ruimte R&B is verantwoordelijk voor:

- Verwerken van beschermingsmaatregelen in bestekken e.d.
- Toezicht op de naleving van de gedragscode

De afdelingen ORV en R&B zijn gezamenlijk verantwoordelijk voor:

- Monitoring en evaluatie.
- Opstellen en bewaken van de planning (in overeenstemming met de werkprotocollen).

6 Risico-analyse en risicomanagement

Het risicomanagement vindt deels plaats door de gemeente, deels door de opdrachtnemer. De gemeente 's-Hertogenbosch kiest er voor de risico-analyse per werkzaamheid te maken. De aannemer maakt hier dan het plan van aanpak op.

Er zijn reeds duidelijke richtlijnen per beheercategorie. Deze zijn omschreven in de werkprotocollen, zie Deel B van dit document. Deze worden verwerkt in beheerplannen, bestekken en werkpakketten.

De gemeente gaat bij opdrachtverlening na of de opdrachtverlener voldoet aan de eisen die worden gesteld aan aanpak en personeel. Tevens houdt de gemeente steekproefsgewijs toezicht op de naleving van de gedragscode en de bescherming van planten en dieren.

7 Plan van aanpak

De gemeente 's-Hertogenbosch kan ervoor kiezen zelf een plan van aanpak te maken of om het aan de inschrijvende of geselecteerde aannemer(s) over te laten om in te vullen hoe er zorgvuldig kan worden gewerkt. De aannemer moet in het laatste geval het plan van aanpak maken. De aannemer kan op die wijze laten zien de benodigde deskundigheid in huis te hebben.

In het plan van aanpak komen aan de orde:

- risico-analyse (op basis van uit te voeren werkzaamheden en voorkomen van beschermde en bedreigde soorten).
- beschermingsmaatregelen in planning en uitvoering.
- registratie (om te kunnen aantonen dat volgens de gedragscode wordt gewerkt).
- deskundigheid medewerkers.

8 Richtlijnen voor zorgvuldig werken

De richtlijnen zijn uitgewerkt in werkprotocollen per beheercategorie, opgenomen in Deel B van dit document. Deze protocollen zijn opgebouwd volgens een vast stramien met de volgende onderdelen:

- te verwachten soorten
- werkzaamheden zonder risico
- richtlijnen voor die groep werkzaamheden
- werkzaamheden met risico
- natuurkalender: instrument om de planning voor de beschermde natuur zo goed mogelijk te maken
- beschermingsmaatregelen oftewel richtlijnen voor zorgvuldig werken in minder gunstige perioden op plaatsen met beschermde soorten.

De protocollen zijn opgenomen in deel B van dit document.

9 Onvoorziene omstandigheden

9.1 Omgaan met onverwachte soorten

Als de opdrachtnemer bij de uitvoering van de werkzaamheden onverwacht een beschermde soort van tabel 2 of tabel 3 of een jaarrond beschermde nestplaats ontdekt, waarvan het niet bekend was dat die in het werkgebied voorkomt, dan worden de volgende maatregelen genomen:

1. Onderbreek de werkzaamheden tijdelijk.
2. Informeer de gemeente.
3. Win bij een ter zake deskundige advies in over de beste manier om de soort te ontzien.
4. Als het om een beschermde soort gaat die in deze leidraad staat, volg dan in beginsel de richtlijnen voor deze beheercategorie, toegepast op de soort. Dit kan betekenen dat de planning of wijze van uitvoering van de werkzaamheden moet worden aangepast. Vraag hierover advies van een terzake deskundige.
5. Als het gaat om een beschermde soort, die niet in de richtlijnen wordt behandeld, vraag dan een ter zake deskundige advies over de beste manier om de soort te beschermen. Zo nodig vraagt de gemeente ontheffing aan.
6. Leg nauwkeurig vast om welke soort het gaat, hoe de effectbepaling is en welke voorzorgsmaatregelen worden getroffen.

N.B. De onderbreking is niet nodig als een (ter zake) deskundige in redelijkheid kan vaststellen dat de soort geen negatieve effecten van de werkzaamheden ondervindt en er geen verbodsbepalingen worden overtreden. Het kan ook zijn dat de deskundige vaststelt dat de zorg voor de soort juist de voortgang van de werkzaamheden vereist. Leg dat (ook) schriftelijk vast.

9.2 Bij twijfel een deskundige inschakelen

Als er twijfel is over de beste manier om de aanwezige beschermde soorten te ontzien, win dan tijdig advies van een deskundige in.

9.3 Afwijken van de werkprotocollen

Als het in een bepaalde situatie niet mogelijk is, of voor de gewenste soort niet wenselijk, om te handelen volgens de werkprotocollen, kan daarvan worden afgeweken, onder de volgende voorwaarden:

- Onderbouw (in een beheerplan of aparte notitie) waarom het in die situatie niet mogelijk is, of voor de betreffende beschermde soorten niet wenselijk, om te handelen volgens de werkprotocollen.
- Vraag een deskundige een advies op te stellen waaruit blijkt dat de aangepaste werkwijze niet leidt tot grotere schade aan beschermde soorten dan de standaard richtlijnen.
- Beschrijf de aangepaste werkwijze voldoende gedetailleerd en instrueer de uitvoerders overeenkomstig.
- Zorg ervoor dat de beschrijving van de aangepaste werkwijze op het werk en bij de directievoerder van het werk aanwezig is.

Als deze aangepaste werkwijze niet mogelijk is, vraagt de gemeente ontheffing aan.

9.4 Calamiteiten

Er is sprake van een calamiteit als er een acute bedreiging van de veiligheid of de volksgezondheid bestaat. Voorbeelden zijn stormschade en overstromingen. Ook het uitbreken van de iepziekte of andere besmettelijke ziekte van mens, dier of plant geldt als calamiteit.

Bij calamiteiten handelt de gemeente 's-Hertogenbosch als volgt:

1. Handel zo veel mogelijk in de geest van deze gedragscode, dus met respect voor in het wild levende planten en dieren.
2. Schakel zo mogelijk een ter zake deskundige in, om te adviseren over de manier waarop u de noodzakelijke werkzaamheden kunnen worden uitvoeren met zo min mogelijk schade aan beschermde soorten.
3. Beschrijf de gevolgde werkwijze en de eventuele effecten op beschermde soorten.
4. Rapporteer daarover direct aan de opdrachtgever.
5. Neem zonodig contact op het bevoegd gezag (Dienst Regelingen van het ministerie van EL&I).

Het inschakelen van een deskundige en het vastleggen van de gevolgde werkwijze zijn van groot belang. Dan kan achteraf worden vastgesteld dat het ging om een niet-voorzienbaar noodgeval (dus een calamiteit) en dat naar omstandigheden naar beste kunnen is gehandeld.

10 Monitoring en evaluatie

10.1 Monitoring

Het doel van de monitoring is het verkrijgen van informatie om het gebruik van de gedragscode te kunnen evalueren. De gegevens die worden verzameld met de monitoring kunnen worden gebruikt voor:

- bijhouden ontwikkelingen in verspreiding binnen gemeente
- vaststellen ontwikkelingen trends populatie(s)
- signalering knelpunten
- vaststellen consequenties van calamiteiten of afwijkingen van de gedragscode
- evaluatie maatregelen gedragscode.

De gegevens worden zoveel mogelijk betrokken van actieve natuurorganisaties of ontleend aan onderzoeken naar flora en fauna die door de gemeente worden uitgevoerd (bijv. in het kader van ruimtelijke ingrepen).

10.2 Evaluatie

De gedragscode van Stadswerk is goedgekeurd voor een periode van vijf jaar, dat wil zeggen tot en met 2012. Daarna wordt de gedragscode – al dan niet in gewijzigde vorm – opnieuw vastgesteld. Daaraan voorafgaand zal de toepassing worden geëvalueerd. Dit traject valt onder de verantwoordelijkheid van de Vereniging Stadswerk Nederland. De goedkeuring van de vernieuwde gedragscode van Stadswerk is voorzien in de tweede helft van 2014.

In november 2015 zal de gemeente 's-Hertogenbosch de toepassing van de gedragscode evalueren en vanaf dat moment jaarlijks.

De evaluatie richt zich op de volgende punten:

- Welke knelpunten in de toepassing van de gedragscode zijn er en hoe kunnen die worden weggenomen?
- Heeft de gedragscode bijgedragen aan een betere bescherming van soorten in de gemeente 's-Hertogenbosch?
- Is de gedragscode een effectief instrument met betrekking tot de omgang met beschermde soorten bij beheer?

Deel B Werkprotocollen

0 Zorgplicht

De zorgplicht betekent: zó werken, dat je geen onnodige schade toebrengt aan planten en dieren. De zorgplicht geldt voor alle in het wild levende planten en dieren, beschermd of niet. De zorgplicht geldt altijd, bij alle werkzaamheden en handelingen. Het is eigenlijk een verplichting om netjes met andere levende wezens om te gaan.

De zorgplicht gaat uit van redelijkheid: je mag geen handelingen uitvoeren (of juist nalaten) die je redelijkerwijs kunt vermijden, als je redelijkerwijs had kunnen weten dat planten of dieren daarvan schade zouden ondervinden.

De volgende maatregelen kunnen worden genomen voor de zorgplicht. Wat van toepassing is, is maatwerk. Het hangt onder meer af van het terrein, het weer, het werk enz. Het is belangrijk om aan deze maatregelen te denken bij de planning vooraf en bij de uitvoering buiten.

- Tegengaan van insporing en bodemverdichting
- Beperken en afschermen fysieke aanwezigheid
- Beperken geluidsoverlast en -verstoring
- Beperken (nachtelijke) verlichting
- Afstemming kwetsbare perioden (bloei seizoenen, broed seizoenen, voortplanting)
- Werken in richting van vluchtroutes (dus zo dat dieren kunnen wegvluchten)
- Fasen: deel van leefgebied intact laten
- Voorkomen of beperken gebruik meststoffen en bestrijdingsmiddelen

1 Beheer categorieën gazon en graskanten, vaste planten en éénjarigen/bollen/plantbakken

Omschrijving

Grazige of kruidige begroeiingen met intensief onderhoud (gazons, sportvelden, speelvelden, bloemenmengsels, graskant langs verharding, bloembollen, honden uitlaat- en uitrenvelden).

1.1 Te verwachten soorten

De kans op aanwezigheid van strikt beschermde soorten is nihil. Ook voor bedreigde soorten hebben de elementen in deze beheercategorieën geen belangrijke waarde.

1.2 Werkzaamheden zonder risico

In deze beheercategorie hoeft geen rekening te worden gehouden met beschermde soorten.

1.2.1 Type werkzaamheden

Dit zijn werkzaamheden die niet van directe invloed zijn op (het leefgebied van) beschermde soorten of waarvan de mogelijke effecten verwaarloosbaar zijn.

Beschrijving	Code
gazon <200 15x maaien 8x bijmaaien	01.01a
gazon <200 18x maaien 6x bijmaaien	01.01b
gazon <200 18x maaien 9x bijmaaien	01.01c
gazon <200 20x maaien 10x bijmaaien	01.01d
gazon <200 23x maaien 11x bijmaaien	01.01e
gazon <200 18/8x (binnenstad)	01.01x
gazon <200 25/12x (binnenstad)	01.01y
gazon 200-2000 15x ma 8x bijmaaien	01.02a
gazon 200-2000 18x ma 6x bijmaaien	01.02b
gazon 200-2000 18x ma 1x bijmaaien	01.02c
gazon 200-2000 20x ma 1x bijmaaien	01.02d
gazon 200-2000 23x ma 11x bijmaaien	01.02e
gazon 200-2000 20/10x (binnens)	01.02x
gazon 200-2000 25/12 (binne)	01.02y
gazon >2000 (tijdelijk)	01.03
gazon >2000 15x ma 8x bijmaaien	01.03a
gazon >2000 18x ma 6x bijmaaien	01.03b
gazon >2000 18x ma 10x bijmaaien	01.03c
gazon >2000 20x ma 10x bijmaaien	01.03d
gazon >2000 23x maa 11x bijmaaien	01.03e
Gazon bastion	01.03f

Beschrijving	Code
speelveld 15x/8x	01.04a
speelveld 18x/6x	01.04b
speelveld 18x/10x	01.04c
speelveld 20x/10x	01.04d
speelveld 20x/10x (binnenstad)	01.04x
sportveld gras (tijdelijk)	01.05
ruw gazon <200 8x ma/4x bm	01.06
Bloemmengsel	01.06a
ruw gazon 200-2000 8x ma/4x bm	01.07
ruw gazon >2000 8x ma/4x bm	01.08
hondenuitlaatr ruw gazon 8x/4x	01.09
graskant langs verh.	01.10
graskant langs bepl.	01.11
bloembollen in bepl.	01.13
bloembollen in gras	01.14
hondenvelden zand	01.15
hondenuitlaatrouten gazon (tijd)	01.16
hondenuitlaatrouten gazon 13x/6	01.16a
hondenuitlaatrouten gazon 16x/4	01.16b
hondenuitlaatrouten gazon 16x/8	01.16c
hondenuitlaatrouten gazon 18x/8	01.16d
gazon talud <200 (tijdelijk)	01.17
gazon talud <200 13x ma/6x bij	01.17a
gazon talud <200 16x ma/4x bij	01.17b
gazon talud <200 16x ma/8x bij	01.17c
gazon talud <200 18x ma/8x bij	01.17d
gazon talud < 200m2 handm	01.17h
gazon talud 200-2000 (tijdelijk)	01.18
gazon talud 200-2000 13x m/6x	01.18a
gazon talud 200-2000 16x m/4x	01.18b
gazon talud 200-2000 16x m/8x	01.18c
gazon talud 200-2000 18x m/8x	01.18d
gazon talud 200-2000m2 handm	01.18h
gazon talud > 2000 m2 (tijdelijk)	01.19
gazon talud >2000 13x/6x	01.19a
gazon talud >2000 16x/4x	01.19b
gazon talud >2000 16x/8x	01.19c
gazon talud >2000 18x/8x	01.19d
gazon talud > 2000 handm	01.19h
gazon niet maaien	01.20
hondenuitlaatr talud gaz (tijd)	01.21
hondenuitlaatr talud gaz 13x/6	01.21a
hondenuitlaatr talud gaz 16x/4	01.21b
hondenuitlaatr talud gaz 16x/8	01.21c
hondenuitlaatr talud gaz 18x/8	01.21d
hondenuitrenveld gazon (tijdelijk)	01.22
hondenuitrenveld gazon 13x/6	01.22a
hondenuitrenveld gazon 16x/4	01.22b
hondenuitrenveld gazon 16x/8	01.22c

Beschrijving	Code
hondenuitrenveld gazon 18x8	01.22d
vaste planten	06.01
vaste planten in talud	06.02
éénjarigen/bollen/plantbakken	-

1.2.2 Zorgvuldig werken

Deze werkzaamheden zonder risico kunnen jaarrond worden uitgevoerd. Denk aan de zorgplicht.

2 Beheercategorie Bermen en taluds

Omschrijving

Bermen en taluds met jaarlijks intensief of extensief onderhoud, braakliggende terreindelen, weides, akkerruigte. Ook taluds van sloten.

2.1 Te verwachten soorten

In **intensief** beheerde bermen en taluds is de kans op aanwezigheid van beschermde soorten nihil.

In ruw gras en ruigte met extensief onderhoud is de kans groot dat groei- of verblijfplaatsen van beschermde soorten voorkomen. De volgende beschermde plantensoorten kunnen voorkomen: **lange ereprijs, gulden sleutelbloem, prachtklokje, rietorchis, steenanjer, veldsalie, wilde marjolein, akkerklokje, gewone vogelmelk, grasklokje, grote kaardenbol en slanke sleutelbloem**. Beschermde planten zijn vooral te verwachten op dijken langs de Maas (o.a. veldsalie, wilde marjolein), langs de Dommel (o.a. lange ereprijs) en in en rond het Bossche Broek en de Moerputten. In vegetaties met **grote pimpernel** in de omgeving van de Moerputten kunnen de beide **pimpernelblauwtjes** voorkomen.

In sterk verruigde percelen moet in het broedseizoen rekening worden gehouden met de aanwezigheid van **broedende vogels**. Er is *geen* kans op jaarrond beschermde nestplaatsen. Verder kunnen er kleine zoogdieren verwacht worden: **marterachtigen, knaagdieren, spitsmuizen en egels** (allemaal soorten van tabel 1).

Langs wateren, in oevers, plasbermen en rietkragen is de kans groot dat groei- of verblijfplaatsen van beschermde soorten voorkomen. Dit geldt vooral voor oevers met een goed ontwikkelde vegetatie (zowel boven als onder de waterlijn). Bij werkzaamheden aan de oever dient rekening te worden gehouden met groeiplaatsen van beschermde planten, specifiek **rietorchis en lange ereprijs (tabel 2)**. In natuurgebieden zal langs sloten, poelen en andere kleine wateren rekening gehouden moeten worden met **amfibieën**.

In het broedseizoen dient op taluds bij sloten rekening te worden gehouden met **broedende vogels**. Soorten met jaarrond beschermde nestplaats zijn uitgesloten.

2.2 Werkzaamheden zonder risico

2.2.1 Type werkzaamheden

Dit zijn werkzaamheden die niet van directe invloed zijn op (het leefgebied van) beschermde soorten of waarvan de mogelijke effecten verwaarloosbaar zijn.

Beschrijving	Code
Bermen niet te maaien	02.19
talud sloot niet maaien	02.20
hondenuitlaat route talud zeer intensief	02.23
honden uitlaatroutte berm	02.18
Honden uitrenveld berm	02.18a
berm zeer intensief <500 4x machinaal	02.05
berm zeer intensief <500 4x machinaal/handmatig	02.05h
berm zeer intensief >500 4x machinaal/handmatig	02.06
berm zeer intensief >500 4x machinaal/handmatig	02.06h
talud zeer intensief	02.09
talud zeer intensief handmatig	02.09h

2.2.2 Zorgvuldig werken

Deze werkzaamheden kunnen zonder risico jaarrond worden uitgevoerd. Denk aan de zorgplicht.

2.3 Werkzaamheden met risico

2.3.1 Type werkzaamheden

Deze werkzaamheden kunnen van invloed zijn op beschermde soorten dieren. Voor het uitvoeren van de werkzaamheden met risico dient de natuurkalender te worden gebruikt en zijn mogelijk aanvullende maatregelen van toepassing.

Beschrijving	Code
berm extensief <500 1x per jaar machinaal	02.01
berm extensief <500 1x machinaal/handmatig	02.01h
berm extensief >500 1x machinaal	02.02
berm extensief >500 1x machinaal/handmatig	02.02h
berm intensief <500 2x machinaal	02.03
berm intensief <500 2x machinaal/handmatig	02.03h
berm intensief >500 2x machinaal	02.04
berm intensief >500 2x machinaal/handmatig	02.04h
talud extensief	02.07
talud extensief handmatig	02.07h
talud intensief	02.08
talud intensief handmatig	02.08h
braakliggend	02.10
braakliggend klepelen	02.10k
dierenweide	02.11
riet	02.12
talud sloot	02.13
talud sloot handmatig	02.13a
talud natuursteen	02.13b
plasberm	02.13p
berm geluidswal	02.14

bermen geprivatiseerd	02.15
schaarweide	02.16
plukweide	02.17
berm int < 500 klepelen	02.21
berm int > 500 klepelen	02.22
soortenrijke weide	02.24
gras en ruigtevegetatie	02.25
akkerruigte	02.26

2.3.2 Natuurkalender

Het doel van de natuurkalender is om negatieve effecten op beschermde soorten te voorkomen door een goede planning. De natuurkalender vormt dus primair een planningsinstrument. De kalender geeft aan wanneer werkzaamheden bij voorkeur worden uitgevoerd, als het voorkomen van beschermde soorten mogelijk of zeker is en sprake is van werkzaamheden met risico. De groene periode heeft de voorkeur, met oranje als uitlopmogelijkheid. Werkzaamheden kunnen slechts onder strikte voorwaarden in de rode periode worden uitgevoerd en alleen in overleg met een deskundige.

Werkzaamheden bij extensief beheerde bermen en taluds

	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D
beschermde planten												
pimpernelblauwtjes												
rivierrombout												
broedvogels algemeen												

Werkzaamheden bij taluds en bermen sloten, plasberm en riet

	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D
beschermde planten												
amfibieën												
broedvogels algemeen												
waterspitsmuis												

2.3.3 Zorgvuldig werken in groene periode

De werkzaamheden kunnen in de groene periode worden uitgevoerd. Denk aan de zorgplicht.

Algemeen
Grazige vegetatie worden bij voorkeur gefaseerd gemaaid, waarbij een deel van de vegetatie blijft behouden als refugium voor soorten en nectarbron voor vlinders. Maaien vindt altijd plaats van binnen naar buiten, zodat dieren kunnen vluchten.

Taluds sloten:

Dotterbloem en zwanenbloem zijn niet strikt beschermd. Probeer exemplaren van deze soorten te ontzien. Voor amfibieën geldt de zorgplicht. Langs watergangen met een botanische doelstelling kan een keuze worden gemaakt voor versneld afvoeren van het maaisel.

2.3.4 Zorgvuldig werken in oranje en rode periode

Taluds en bermen

1. Beschermden planten

Werkzaamheden kunnen plaatsvinden, waarbij het volgende in acht wordt genomen:

- Zo laat mogelijk in het jaar maaien (bij twee maaigangen per jaar eerste maaigang bij voorkeur na 1 augustus).
- Werk zo mogelijk om beschermde planten heen.
- Werk zo mogelijk gefaseerd (delen van het object overslaan).
- Voorkom insporing zo veel mogelijk.

2. Pimpernelblauwtjes

Werkzaamheden aan bermen met grote pimpernel kunnen plaatsvinden, waarbij het volgende in acht wordt genomen:

- Het beheer van bermen met grote pimpernel is gericht op uitbreiding van grote pimpernel met als doel uitbreiding van het leefgebied van de pimpernelblauwtjes. Voor deze gebieden met aanwezigheid van pimpernelblauwtjes dient een apart beheerplan te worden opgesteld.
- Vegetaties met grote pimpernel worden maximaal één per jaar na augustus gemaaid, waarna het maaisel wordt afgevoerd.
- Werk zo mogelijk gefaseerd (delen van het object overslaan).
- Voorkom insporing zo veel mogelijk.

4. Rivierrombout

- Vegetaties langs de Maas nabij (< 200 meter) uitsluitplaatsen van de rivierrombout worden alleen gemaaid bij zonnig, warm (>20 graden Celsius) weer zodat rivierrombouts tijdig kunnen opvliegen.

5. Broedvogels algemeen

- Werkzaamheden in de buurt van nesten waarop gebroed wordt, kunnen alleen worden uitgevoerd zolang deze niet leiden tot verstoring van de broedende vogels of beschadiging van hun nesten; dit dient door een deskundige te worden vastgesteld.

Taluds sloten, plasberm, riet

De kans op schade aan beschermde soorten in deze periode is groot. Op locaties waar beschermde soorten voorkomen mogen de werkzaamheden alleen worden uitgevoerd onder strikte toepassing van onderstaande maatregelen.

1. Beschermde planten
  - Jaarrond geldt dat maaisel, geschoond plantenmateriaal en bagger niet mag worden afgezet op groeiplaatsen van beschermde planten als rietorchis en lange ereprijs.
  - Voortzetting van het huidige beheer is noodzakelijk om de populaties te behouden.
  - Locaties met rietorchis dienen vóór aanvang van het groeiseizoen (1 april) of na zaadsetting (vanaf half augustus) te worden gemaaid.
  - Voorkom verdichting van de bodem bij maaierwerkzaamheden in vegetaties met beschermde soorten.
2. Broedvogels algemeen
  - Werkzaamheden in de buurt van nesten waarop gebroed wordt, kunnen alleen worden uitgevoerd zolang deze niet leiden tot verstoring van de broedende vogels of beschadiging van hun nesten; dit dient door een deskundige te worden vastgesteld.
3. Waterspitsmuis
  - Langs wateren waar de waterspitsmuis voorkomt dient altijd minimaal 50% van de vegetatie hoogopgaand te zijn. Dit wordt gerealiseerd middels gefaseerd maaibeheer.
4. Amfibieën
  - Maaierwerkzaamheden langs wateren met voortplanting van kamsalamander, Alpenwatersalamander, heikikker of poelkikker vinden niet plaats in een periode dat veel dieren op het land zijn. Dit is in ieder geval de periode juni-juli bij warm, vochtig weer wanneer de juvenielen het land opgaan. In overleg met een ecoloog wordt bepaald hoe en wanneer vegetaties rond deze wateren gemaaid kunnen worden.

3 Beheercategorie Heesters/Bot. Rozen/hagen

Omschrijving

Houtige sierbegroeiingen (opgaande heestervakken, bodembedekkende heesters, hagen en blokhagen, klimplanten en gevelbegroeiing).

3.1 Te verwachten soorten

De kans op aanwezigheid van beschermde soorten in heestervakken en hagen is zeer klein. In het broedseizoen moet rekening worden gehouden met aanwezigheid van broedende vogels.

3.2 Werkzaamheden zonder risico

3.2.1 Type werkzaamheden

Dit zijn werkzaamheden die niet van directe invloed zijn op (het leefgebied van) beschermde soorten of waarvan de mogelijke effecten verwaarloosbaar zijn.

Beschrijving	Code
heesters zr jong/bot roz 0-2jr	03.04
heesters jong/bot rozen 3-5jr	03.05
heesters mid/bot roz >5jr	03.06
solitair	03.07
bodembedekkers zeer jong 0-2jr	03.08
bodembedekkers jong 3-5jr	03.09
bodembedekkers middelb >5jr	03.10
gevelbeplanting grondoppervlak	03.11a
hagen lengte / vervalt	03.13
hagen grondoppervlak (1x knip)	03.14a
hagen grondoppervlak (2x knip)	03.14b
hagen grondoppervlak (3x knip)	03.14c
blokhagen grondoppervlak 1x K	03.22a
blokhagen grondoppervlak 2x K	03.22b
blokhagen grondoppervlak 3x K	03.22c

3.2.2 Maatregelen

Deze werkzaamheden zonder risico kunnen jaarrond worden uitgevoerd. Denk aan de zorgplicht.

3.3 Werkzaamheden met risico

3.3.1 Type werkzaamheden

Deze werkzaamheden kunnen van invloed zijn op beschermde soorten dieren. Voor het uitvoeren van de werkzaamheden met risico dient de natuurkalender te worden gebruikt en zijn mogelijk maatregelen van toepassing.

Beschrijving	Code
gevelbeplanting	03.11
gevelbeplanting knipoppervlak	03.12
hagen knipoppervlak (1x knip)	03.15a
hagen knipoppervlak (2x knip)	03.15b
hagen knipoppervlak (3x knip)	03.15c
blokhagen knipoppervlak 1x K	03.23a
blokhagen knipoppervlak 2x K	03.23b
blokhagen knipoppervlak 3x K	03.23c

3.3.2 Natuurkalender

Het doel van de natuurkalender is om negatieve effecten op beschermde soorten te voorkomen door een goede planning. De natuurkalender vormt dus primair een planningsinstrument. De kalender geeft aan wanneer werkzaamheden bij voorkeur uitgevoerd dienen te worden, indien het voorkomen van beschermde soorten mogelijk of zeker is en sprake is van werkzaamheden met risico. De groene periode heeft de voorkeur, met oranje als uitlooptmogelijkheid. Werkzaamheden kunnen slechts onder strikte voorwaarden in de rode periode worden uitgevoerd en alleen in overleg met een deskundige.

	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D
broedvogels algemeen												

3.3.3 Werken in groene periode

De werkzaamheden kunnen in de groene periode worden uitgevoerd. Denk aan de zorgplicht.

3.3.4 Werken in oranje en rode periode

1. Broedvogels algemeen

- Werkzaamheden in de buurt van nesten waarop gebroed wordt, kunnen alleen worden uitgevoerd zolang deze niet leiden tot verstoring van de broedende vogels of beschadiging van hun nesten; dit dient door een deskundige te worden vastgesteld.

4 Beheercategorie Bosplantsoen

Omschrijving

Bos, griend, hakhout(wal), bosplantsoen.

4.1 Te verwachten soorten

De kans is groot dat in en bij bos of houtwallen groei- of verblijfplaatsen van beschermde soorten voorkomen. De planten **koningsvaren**, **kleine maagdenpalm**, **gewone vogelmelk**, **gouden sleutelbloem**, **klein glaskruid**, **brede wespenorchis**, **tongvaren** en **ruig klokje** kunnen voorkomen in de ondergroei en langs de randen van houtig struweel. In het broedseizoen moet rekening worden gehouden met de aanwezigheid van **broedende vogels**. Verblijfplaatsen van vleermuizen zijn zeldzaam. Van alle soorten verblijfplaatsen van vleermuizen is kans op de aanwezigheid paarverblijven van **ruige dwergvleermuizen** in het najaar het grootst. In bossen met oudere (loof)bomen en vleermuiskasten zal altijd met aanwezigheid van vleermuizen rekening gehouden moeten worden. Vogels met jaarrond beschermd nest kunnen broeden in bomen in bossen, waaronder **buizerd**, **boomvalk**, **havik** en **ransuil**. Verder kunnen er kleine zoogdieren verwacht worden: **marterachtigen**, **knaagdieren**, **spitsmuizen** en **egels** (allemaal soorten van tabel 1). De **das** komt voor in bossen langs de rand van de stad. De **eekhoorn** komt voor in alle bossen langs de stadsrand en in parken en tuinen in de stad.

4.2 Werkzaamheden zonder risico

4.2.1 Type werkzaamheden

Werkzaamheden die niet van directe invloed zijn op (het leefgebied van) beschermde soorten zijn werkzaamheden als water geven, zwerfvuil verwijderen, versnipperen/afvoeren restafval/snoeihout, kantsteken en schoffelen.

Beschrijving	Code
bosplants. ext. zr. jong 0-2jr	04.04
bospl. ext. jong 3-5jr	04.05

In alle bosplantsoenen wordt 1 of 2 per jaar het onkruid gemaaid. Soms wordt het maaisel geruimd soms blijft het maaisel liggen. Schoffelen gebeurt alleen bij bosplantsoen 0-2 jr.

4.2.2 Maatregelen

Deze werkzaamheden zonder risico kunnen jaarrond worden uitgevoerd. Denk aan de zorgplicht. Voor jong bosplantsoen gelegen aan de Maas zie Bever onder §4.3

4.3 Werkzaamheden met risico

4.3.1 Type werkzaamheden

Deze werkzaamheden kunnen van invloed zijn op beschermde soorten planten en dieren. Voor het uitvoeren van de werkzaamheden met risico dient de natuurkalender te worden gebruikt en zijn mogelijk maatregelen van toepassing.

Beschrijving	Code
bos jong*	04.01
bos middelbaar*	04.02
bovenlaag*	04.03
bospl ext. mid. >5jr	04.06
griend*	04.07
open hakhoutwal*	04.11
gesloten hakhoutwal*	04.12
gesloten hakhoutwal met spaartelgen*	04.13
houtwallen buitengebied*	04.14

Dunnen /snoeien bosplantsoen is afhankelijk van de leeftijd van het betreffende beplantingsvak.

* Bij bovengenoemde categorieën zijn de dikgedrukte werkzaamheden, de meest voorkomende en die staan als vakken in de bestekken én op de bijbehorende bestektekeningen aangegeven. De overigen zijn sporadisch aanwezig in 's-Hertogenbosch en staan NIET in de reguliere groen onderhoudsbestekken.

4.3.2 Natuurkalender

Het doel van de natuurkalender is om negatieve effecten op beschermde soorten te voorkomen door een goede planning. De natuurkalender vormt dus primair een planningsinstrument. De kalender geeft aan wanneer werkzaamheden bij voorkeur uitgevoerd dienen te worden, indien het voorkomen van beschermde soorten mogelijk of zeker is en sprake is van werkzaamheden met risico. De groene periode heeft de voorkeur, met oranje als uitlooptmogelijkheid. Werkzaamheden kunnen slechts onder strikte voorwaarden in de rode periode worden uitgevoerd en alleen in overleg met een deskundige.

	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D
beschermde planten												
broedvogels algemeen												
vleermuizen												
eekhoorn												
das												
bever												

4.3.3 Werken in groene periode

De werkzaamheden kunnen in de groene periode worden uitgevoerd. Denk aan de zorgplicht.

4.3.4 Werken in oranje en rode periode

1. Beschermde planten
Werkzaamheden kunnen plaatsvinden, waarbij het volgende in acht wordt genomen:
  - Werk zo mogelijk om beschermde planten heen.
  - Werk zo mogelijk gefaseerd (delen van het object overslaan)
  - Voorkom insporing zo veel mogelijk.
  - Laat geen snippermateriaal, hout of houtrillen achter op locaties van beschermde planten.
2. Broedvogels algemeen
  - Werkzaamheden in de buurt van nesten waarop gebroed wordt, kunnen alleen worden uitgevoerd zolang deze niet leiden tot verstoring van de broedende vogels of beschadiging van hun nesten; dit dient door een deskundige te worden vastgesteld.

Jaarrond beschermde vogelnesten: boomvalk, buizerd, havik, ransuil

  - Werkzaamheden in de buurt van nesten waarop gebroed wordt, kunnen alleen worden uitgevoerd zolang deze niet leiden tot verstoring van de broedende vogels of beschadiging van hun nesten; dit dient door een deskundige te worden vastgesteld.
  - (Snoei/knot)werkzaamheden aan bomen met een nest dat in gebruik is, worden uitgevoerd buiten de rode periode, tenzij een deskundige heeft vastgesteld dat de werkzaamheden niet zullen leiden tot verstoring of beschadiging van het nest.
  - Het vellen van bomen of het verwijderen van takken met jaarrond beschermde nesten in de periode dat niet gebroed wordt, is alleen mogelijk indien de vogels een alternatieve nestlocatie hebben; dit kan door een deskundige worden vastgesteld, ook kan een (kunst)nest worden aangeboden.
  - Uitzondering: voor noodkap geldt de Calamiteitenregeling
3. Vleermuizen
  - Werkzaamheden aan bomen waarin vleermuizen verblijven mogen alleen in overleg met een ecooloog worden uitgevoerd. Deze bepaalt in welke periode werkzaamheden uitgevoerd kunnen worden, afhankelijk van de functie die een boom vervult en de daarmee samenhangende seizoensafhankelijke aanwezigheid van vleermuizen.
  - Als een verblijfplaats van vleermuizen wordt aangetroffen, stelt een deskundige vast of voldoende alternatieve locaties beschikbaar zijn of dat nieuw aanbod van kunstmatige verblijfplaatsen nodig is. Als dat laatste het geval is worden de

kunstmatige verblijfplaatsen aangeboden voor het uitvoeren van de werkzaamheden aan de bomen.

- Als een aantal bomen in een laan-, straat- of rijopstelling tegelijk worden vervangen, laat dan een deskundige beoordelen of daarmee mogelijk een essentiële vliegroute wordt aangetast. Als dat het geval is, wordt een plan opgesteld om te voorkomen dat de functionaliteit van de betrokken verblijfplaats wordt aangetast.
- Uitzondering: voor noodkap geldt de Calamiteitenregeling.

4. Eekhoorn

- Werkzaamheden aan bomen met nesten van eekhoorn mogen alleen in samenspraak met een ecooloog worden uitgevoerd. Deze bepaalt in welke periode werkzaamheden uitgevoerd kunnen worden, afhankelijk van de functie die een boom vervult en de daarmee samenhangende seizoensafhankelijke aanwezigheid (jonge dieren, overwintering).
- Ten aanzien van kap van bomenrijen geldt dat dit alleen mogelijk is indien de bomenrijen geen belangrijke functie hebben als verbindende route tussen leefgebieden. In dat geval is een gefaseerde uitvoering en directe herplant noodzakelijk.
- Uitzondering: voor noodkap geldt de Calamiteitenregeling.

5. Das

- Bij werkzaamheden rond dassenburchten dient voorkomen te worden dat de dekking wordt aangetast.
- Werkzaamheden met veel verstoring (geluid, beweging e.d.) dienen plaats te vinden tussen zonsopkomst en zonsondergang. Bij langdurige verstoringen van werkzaamheden in gebieden met dassenburchten zal in samenspraak met een ecooloog beoordeeld moeten worden hoe de werkzaamheden uitgevoerd dienen te worden.
- Uitzondering: voor noodkap geldt de Calamiteitenregeling.

6. Bever

- Bossen die een functie hebben als foerageergebied voor de bever worden niet gekapt of teruggezet.
- Werkzaamheden met veel verstoring (geluid, beweging e.d.) dienen plaats te vinden tussen zonsopkomst en zonsondergang. Bij langdurige verstoringen van werkzaamheden in gebieden met beverburchten zal in samenspraak met een ecooloog beoordeeld moeten worden hoe de werkzaamheden uitgevoerd dienen te worden.
- Uitzondering: voor noodkap geldt de Calamiteitenregeling.

5 Beheercategorie Rozen

Omschrijving

Houtige sierbegrœiingen (opgaande heestervakken, bodembedekkende heesters).

5.1 Te verwachten soorten

De kans op aanwezigheid van beschermde soorten in houtige sierbepanting is zeer klein. Het beheer is zodanig intensief dat alleen bij uitzondering een vogelsoort tot broeden zou kunnen komen. Het is niet nodig daarvoor maatregelen te treffen.

5.2 Werkzaamheden zonder risico

5.2.1 Type werkzaamheden

Dit zijn werkzaamheden die niet van directe invloed zijn op (het leefgebied van) beschermde soorten of waarvan de mogelijke effecten verwaarloosbaar zijn.

Beschrijving	Code
Rozen	05.01

5.2.2 Maatregelen

Deze werkzaamheden zonder risico kunnen jaarrond worden uitgevoerd. Denk aan de zorgplicht.

6 Beheercategorie Bomen

Omschrijving

Solitaire bomen, boomgroepen, lanen, straat beplantingen en rijbeplantingen boven gazon of verharding, buiten de monumentale parken en buitenplaatsen. In deze categorie vallen ook knotbomen, vormbomen en leibomen.

6.1 Te verwachten soorten

In bomen dient altijd rekening te worden gehouden met de aanwezigheid van **broedende vogels**. Daarnaast kunnen in bomen op afgelegen en rustige locaties vogels met jaarrond beschermd nest broeden, waaronder **buizerd** en **sperwer**. In bomen met holten, spleten en loshangend schors kunnen **vleermuizen** verblijven. Bomen in laanverband en bomenrijen kunnen een functie hebben als **vliegroute voor vleermuizen** of verbindingsroute voor de **eekhoorn**.

6.2 Werkzaamheden zonder risico

In deze beheercategorie hoeft geen rekening te worden gehouden met beschermde soorten. Wel dient men altijd alert te zijn op aanwezigheid van broedende vogels!

Beschrijving	Code
boomjuk	08.07
boomkorf	08.08
boomkrans	08.09
paalkrans	08.10
bescherm. vierk. azobe	08.11
bescherm. rond grenen	08.12
boomspiegel in gras*	08.13
boomspiegel in verharding*	08.14
boomspiegel met rooster*	08.17
Bomen uit PDA	08.20

* De boomspiegels worden geschoffeld (6x per jaar) en het onkruid wordt 3x per jaar uitgeharkt. De overige werkzaamheden vinden sporadisch plaats in 's-Hertogenbosch en staan niet in de reguliere groenonderhoudsbestekken.

6.3 Werkzaamheden met risico

6.3.1 Type werkzaamheden

Werkzaamheden zoals het snoeien en rooien van bomen kunnen van invloed zijn op beschermde soorten dieren. Voor het uitvoeren van de werkzaamheden met risico dient de natuurkalender te worden gebruikt en zijn mogelijk aanvullende maatregelen van toepassing.

Beschrijving	Code
bomen diam. 0-10 cm	08.01
bomen diam. 10-20 cm	08.02
bomen diam. 20-30 cm	08.03
bomen diam. > 30 cm	08.04
knotbomen	08.05
leibomen	08.06

Noodkapprocedure
Voor noodkap van bomen, inclusief verwijderen van (gevaarlijk) hout uit bomen, geldt de noodkapprocedure. De in deze procedure omschreven maatregelen zijn alleen van toepassing bij noodkap en mogen niet worden toegepast bij reguliere werkzaamheden in deze beheercategorie. Zie de Calamiteitenregeling in § 9.4 van Deel A van de Leidraad.

6.3.2 Natuurkalender

De kalender geeft aan wanneer werkzaamheden bij voorkeur worden uitgevoerd. Dit is alleen nodig als er beschermde soorten (kunnen) voorkomen en als sprake is van werkzaamheden met risico. De groene periode heeft de voorkeur, met oranje als uitloopmogelijkheid. Werkzaamheden kunnen slechts onder strikte voorwaarden in de rode periode worden uitgevoerd en alleen in overleg met een deskundige.

	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D
broedvogels algemeen												
jaarrond vogelnest												
boomvalk												
buizerd												
havik												
ransuil												
roek												
sperwer												
steenuil												
vleermuizen												
eekhoorn												

6.3.3 Zorgvuldig werken in groene periode

De werkzaamheden kunnen in de groene periode worden uitgevoerd. Denk aan de zorgplicht.

6.3.4 Zorgvuldig werken in oranje en rode periode

1. Broedvogels algemeen
  - Werkzaamheden in de buurt van nesten die in gebruik zijn, kunnen worden uitgevoerd zolang deze niet leiden tot verstoring van de broedende vogels of beschadiging van hun nesten.
  - Laat een deskundige vast stellen binnen welke zone geen werkzaamheden kunnen plaatsvinden.
  - Uitzondering: voor noodkap geldt de Calamiteitenregeling.
2. Broedvogels algemeen
  - Werkzaamheden in de buurt van nesten waarop gebroed wordt, kunnen alleen worden uitgevoerd zolang deze niet leiden tot verstoring van de broedende vogels of beschadiging van hun nesten; dit dient door een deskundige te worden vastgesteld.

Jaarrond beschermde vogelnesten: boomvalk, buizerd, havik, ransuil, sperwer, steenuil

  - Werkzaamheden in de buurt van nesten waarop gebroed wordt, kunnen alleen worden uitgevoerd zolang deze niet leiden tot verstoring van de broedende vogels of beschadiging van hun nesten; dit dient door een deskundige te worden vastgesteld.
  - (Snoei/knot)werkzaamheden aan bomen met een nest dat in gebruik is, worden uitgevoerd buiten de rode periode, tenzij een deskundige heeft vastgesteld dat de werkzaamheden niet zullen leiden tot verstoring of beschadiging van het nest.
  - Het vellen van bomen of het verwijderen van takken met jaarrond beschermde nesten in de periode dat niet gebroed wordt, is alleen mogelijk indien de vogels een alternatieve nestlocatie hebben; dit kan door een deskundige worden vastgesteld, ook kan een (kunst)nest actief worden aangeboden.
  - Uitzondering: voor noodkap geldt de Calamiteitenregeling.
3. Vleermuizen
  - Werkzaamheden aan bomen waarin vleermuizen verblijven mogen alleen in overleg met een ecooloog worden uitgevoerd. Deze bepaalt in welke periode werkzaamheden uitgevoerd kunnen worden, afhankelijk van de functie die een boom vervult en de daarmee samenhangende seizoensafhankelijke aanwezigheid van vleermuizen.
  - Als een verblijfplaats van vleermuizen wordt aangetroffen, stelt een deskundige vast of voldoende alternatieve locaties beschikbaar zijn of dat nieuw aanbod van kunstmatige verblijfplaatsen nodig is. Als dat laatste het geval is worden de kunstmatige verblijfplaatsen aangeboden voor het uitvoeren van de werkzaamheden aan de bomen.
  - Als een aantal bomen in een laan-, straat- of rijopstelling tegelijk worden vervangen, laat dan een deskundige beoordelen of daarmee mogelijk een essentiële vliegroute wordt aangetast. Als dat het geval is, wordt een plan

opgesteld om te voorkomen dat de functionaliteit van de betrokken verblijfplaats wordt aangetast.

- Uitzondering: voor noodkap geldt de Calamiteitenregeling.

4. Eekhoorn

- Werkzaamheden aan bomen met nesten van eekhoorn mogen alleen in overleg met een ecooloog worden uitgevoerd. Deze bepaalt in welke periode werkzaamheden uitgevoerd kunnen worden, afhankelijk van de functie die een boom vervult en de daarmee samenhangende seizoensafhankelijke aanwezigheid (jonge dieren, overwintering).
- Ten aanzien van kap van bomenrijen geldt dat dit alleen mogelijk is indien de bomenrijen geen belangrijke functie hebben als verbindende route tussen leefgebieden. In dat geval is een gefaseerde uitvoering en directe herplant noodzakelijk.
- Uitzondering: voor noodkap geldt de Calamiteitenregeling.

Bureau Waardenburg bv

Onderzoek en advies voor ecologie en landschap
Postbus 365, 4100 AJ Culemborg
Telefoon 0345-512710, Fax 0345-519849
E-mail info@buwa.nl, www.buwa.nl